

IZABELA CZARTORYSKA PREKURSORKĄ POLSKIEGO DOŚWIADCZALNICTWA

Wiktor Oktaba

Katedra Zastosowań Matematyki i Informatyki
Uniwersytet Przyrodniczy
Akademicka 13, 20-950 Lublin
e-mail: katedra.matematyki@up.lublin.pl

Streszczenie

Izabela Czartoryska z Flemmingów (1746-1835), rezydując w Puławach założyła w 1782 roku słynne ogrody kwiatowe i oranżerie z licznymi roślinami egzotycznymi. Interesowała się zagadnieniami aklimatyzacji roślin w otoczeniu osady pałacowej i na terenach nadwiślańskich oraz leśnych o obszarze ponad 600 ha. Opublikowała na ten temat książkę we Wrocławiu w 1805 r. i 1808 r.

Słowa kluczowe: park, ogrody kwiatowe, doświadczenia parkowe, oranżerie, gotycka aleja lipowa, odmiany rolnicze i leśne, zakładanie ogrodów

Klasyfikacja AMS 2000: 01A99, 05B99, 62F99

Historia głosi, że August Aleksander Czartoryski (1697-1784), wojewoda ziem ruskich, w 1731 r. poślubił Zofię, z domu Sieniawską, wdowę po Stanisławie Dönhoffie, dzięki której ród Czartoryskich stał się właścicielem m.in. Puław. Od Augusta zaczęła się potęga i sława rodu Czartoryskich. Miasto Puławy zawdzięcza swój rozwój głównie Izabeli z Flemmingów Czartoryskiej (1746-1835), żonie syna Augusta Adama Kazimierza (1734-1823), generała ziem podolskich (Strzemski, 1986).

Od 1782 r. Puławy stanowiły główną rezydencję Czartoryskich. Ich piękne i wierzby płaczące, topole nadwiślańskie, lipy, wiązy i dęby były opisywane w

wierszach Jana Pawła Woronicza i Franciszka Dionizego Książka (1818 r.). Piękno Puław i okolic opisuje również Julian Ursyn Niemcewicz i Kajetan Koźmian.

W parku i na jego obrzeżach znajdowały się słynne ogrody kwiatowe i wspaniała oranżeria, przed którą stał posąg bogini Flory. Obfitość egzotycznych roślin jest opisana przez poetę J.P. Woronicza w jego wierszu *Świątynia Sybilii*. Izabela Czartoryska kochała się w kwiatach i przepadała za egzotykami (np. kaktusy meksykańskie), które sprowadziła do Puław z ogrodów całej prawie Europy (Strzemski, 1986, str. 38).

Obok pałacu Marynek biegnie droga wiodąca do Kazimierza Dolnego. Droga ta za wsią Włostowice przechodzi w słynną z malowniczości aleję topolową.

Ośrodek sztuki ogrodniczej istniał w Puławach już od 1782 r. Izabela Czartoryska zajęła się w tymże roku bliżej uformowanym niegdyś w stylu francuskim parkiem puławskim. Sprowadziła z Francji wybitnych ogrodników parkoznawców i rozpoczęła na wielką skalę prace eksperymentalne, które zasadniczo dotyczyły zagadnień aklimatyzacyjnych.

Przed 1782 rokiem teren tych doświadczeń obejmował kilkadziesiąt hektarów w otoczeniu osady pałacowej. Później Izabela Czartoryska stworzyła gigantyczny park widokowy typu angielskiego i rozszerzyła swoje doświadczenia na obszar obejmujący ponad 600 ha. Obszar ten zawierał właściwy park przypałacowy w obrębie murów fortecznych (około 22 ha), ogrody i tereny zadrzewione przylegające do murów fortecznych (około 30 ha), tereny rolne na tzw. Kępie w dolinie Wisły (około 300 ha), tereny leśne w obrębie fragmentu krawędzi Wyżyny Lubelskiej na odcinku Włostowice-Parchatka-Bochotnica (niecałe 300 ha).

Tylko właściwy park przypałacowy zagospodarowany został w całości i zwarcie jako park. Tereny zadrzewione były swoiście skomponowane z zabudowaniami, ogrodami gospodarczymi i skrajem lasu. Na Kępie w pobliżu Wisły założono aleje, drogi parkowe, klomby drzew i krzewów, trawniki i pastwiska, co ogromnie utrudniało gospodarke chłopską we wsi Włostowice pod Puławami. Przez lessową krawędź Wyżyny Lubelskiej poprowadzono ciągi spacerowe prawie do wsi Bochotnica (około 9 km). Nad wąwozami przerzucono eleganckie mostki. Wyeksponowano liczne punkty widokowe.

Zbudowano drobne, specjalnie pielęgnowane ogródki przypałacowe, w których przeprowadzono rozliczne próby aklimatyzacji wielu roślin ozdobnych. Oranżeria puławska była słynną w całej Europie aż do wybuchu pierwszej wojny światowej w 1914 r. Izabela Czartoryska wydała we Wrocławiu dwa wydania książki (1805, 1808) o wieloletnich eksperymentach puławskich.

Po roku 1831 tj. po powstaniu listopadowym wznowiono eksperymenty parkowe za czasów Instytutu Wychowania Panien. Do parku wprowadzono

wiele elementów gotyckich. Powstała gotycka aleja lipowa od Świątyni Sybilli przez bramkę gotycką i mostek łukowy do Domku Greckiego.

Należy podkreślić, że oficjalnym i wszechstronnym ośrodkiem nauk rolniczych stały się Puławy dopiero po przeniesieniu Instytutu Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa z Marymontu w Warszawie do Puław, gdzie w 1862 roku utworzono Instytut Politechniczny i Rolniczo-Leśny. Był to oczywiście ośrodek badawczy i doświadczalny w zakresie rolnictwa i leśnictwa.

Od 1 stycznia 1919 roku szkoła średnia w Puławach uzyskała miano Państwowego Gimnazjum im. Adama Jerzego Czartoryskiego, syna Adama Kazimierza Czartoryskiego i Izabeli z Flemmingów. Puławy pod koniec XVIII w. były główną siedzibą rodziny książąt Czartoryskich i jednym z najważniejszych ośrodków kultury w kraju.

Literatura cytowana

Czartoryska I. (1805). *Myśli różne o sposobie zakładania ogrodów*, Wrocław, wyd. II Wrocław 1808.

Strzemski M. (1986). *Nasze Puławy*, Wydawnictwo Lubelskie, Lublin.

ISABEL CZARTORYSKA AS THE PRECURSOR OF POLISH EXPERIMENTATION

Summary

Flower garden and orangeries, agricultural and forest experiments have been founded in Puławy in 1781 by Isabel Czartoryska. She was interested in problems of acclimatization on the region involving about 600 ha. The investigations have been published in 1805 and 1808, Wrocław.

Key words and phrases: park, garden of flowers, experiment, orangery, forest, agriculture, linden alley, agriculture and forest varieties, planting gardens

Subject classification AMS 2000: 01A99, 05B99, 62F99